

TRIBUNA D'ARQUEOLOGIA

2001-2002

Direcció General del Patrimoni Cultural

TRIBUNA D'ARQUEOLOGIA

2001-2002

Generalitat de Catalunya
Departament de Cultura
Barcelona 2005

Sumari

Prospecció geoarqueològica del curs mitjà del Segre (Artesa de Segre, Foradada, Cubells i Alòs de Balaguer, La Noguera) <i>M. Mercè Bergadà, Josep Lluís Peña, David Serrat, Rosa M. Poch, Josep M. Fullola</i>	7
Les ocupacions neolítiques de la Balma del Serrat del Pont (Garrotxa) <i>Gabriel Alcalde, Miquel Molist, Maria Saña</i>	27
La Prunera, un assentament del neolític final a l'aire lliure a la zona dels Prepirineus catalans <i>Gabriel Alcalde, Ferran Borrell, Susanna Casellas, Miquel Molist, Mònica Oliva, Maria Saña, Oriol Vicente</i>	39
Noves aportacions al neolític final – calcolític verazià: l'assentament del Camp del Rector (Jorba, Anoia) i les estructures de combustió del sector II de Can Vinyalets (Santa Perpètua de Mogoda, Vallès Occidental) <i>Josep Font i Piqueras</i>	61
La necròpolis d'incineració de Can Piteu-Can Roqueta (Sabadell, Vallès Occidental): anàlisi i estudis pluridisciplinaris <i>Núria Villena, Javier López Cachero, Araceli Martín, Xavier Carlús, Carmen Lara, M. Carme Rovira</i>	93
Les darreres campanyes d'excavació al jaciment de la Primera Edat del Ferro de Sant Jaume-Mas d'en Serrà (Alcanar-Montsià) <i>David Garcia i Rubert, Francesc Gracia Alonso</i>	121

El camp de Sitges ibèric de missatges (Tàrrega, l'Urgell) <i>Jaume Badias, Ignasi Garcés, Oriol Saula, Eva Solanes</i>	143
La vil·la romana de Can Farrerons (Premià de Mar, Maresme). Resultats de les darreres intervencions <i>Marc Bosch de Doria, Ramon Coll Monteagudo, Josep Font Piqueras</i>	167
El <i>castellum</i> de Sant Julià de Ramis <i>Josep Burch, J. M. Nolla, Lluís Palahí, Jordi Sagrera, Marc Sureda, David Vivó</i>	189
Les excavacions a l'antic convent de Santa Caterina de Barcelona (Barcelonès) <i>Jordi Aguelo, Josefa Huertas, Ferran Puig</i>	207
Arqueologia dels sistemes precolombins de producció (agrícoles i aquícoles) dels Llanos de Moxos (Hoya Amazónica Boliviana) <i>Jordi Juan-Tresserras, María Josefa Villalba, Rosa M. Playà, Montserrat Comas, Marcos Michel</i>	223

El camp de sitges ibèric de Missatges (Tàrrega, Urgell)

JAUME BADIAS, IGNASI GARCÉS, ORIOL SAULA, EVA SOLANES

1. LA SITUACIÓ DEL JACIMENT

El camp de sitges de Missatges és 3 km al sud-oest de Claravalls, poble agregat al terme municipal de Tàrrega. Les coordenades topogràfiques són 41° 41' 48" de latitud nord i 1° 05' 37" de longitud est.¹ L'altitud és de 315 m. Pel que fa a la distància respecte als principals jaciments ibèrics més propers, dista, en línia recta, 1,5 km del Molí d'Espígol (Tornabous), al nord-oest, i 4,5 km del Tossal del Mor (Tàrrega), al sud.

Les restes documentades són en una zona lleugerament elevada respecte als entorns, més plans, a la vora de l'antiga riera de Claravalls. El relleu actual és el resultat de nombroses extraccions de terres que han desfigurat notablement el paisatge primitiu. Malgrat tot, en alguns punts encara s'aprecia el nivell original. La base geològica, formada durant l'oligocè, és constituïda per capes de calcàries lacustres, gresos carbonatats de gra molt fi i llims intercalats amb argiles roges.

2. LA DESCOBERTA I LES INTERVENCIONS EFECTUADES

El jaciment va ser descobert per uns afeccionats que van excavar una de les sitges escapçades per uns replanaments fets durant la dècada dels vuitanta del segle passat. Al cap d'uns quants anys, els materials arqueològics recuperats van ser lliurats al Museu Comarcal de l'Urgell, on van ser dipositats i estudiats (GARCÉS; SAULA, 1996).

1. Coordenades geogràfiques corresponents a la xarxa geodèsica europea unificada. Full 360 del Mapa Topogràfic Nacional. Escala 1: 50.000.

2.1. La campanya de 1996

La primera intervenció, amb caràcter d'urgència, va ser dirigida per Jaume Badius, que havia estat contractat pel Servei d'Arqueologia de la Generalitat de Catalunya i amb el qual van col·laborar Oriol Saula (Museu Comarcal de l'Urgell-Tàrrrega) i Ignasi Garcés, professor de la Universitat de Barcelona. En aquesta intervenció s'excavà l'indret on els afeccionats havien recollit els materials arqueològics esmentats, el qual està situat a la parcel·la anomenada *camp 1*. Es va localitzar la sitja trobada pels afeccionats (SJ 1) i es van identificar dues sitges més.

2.2. La campanya de 1998-1999

La intenció de fer nous replanaments a la mateixa parcel·la (camp 1) on durant l'any 1996 s'havien excavat les sitges va motivar una segona actuació també d'urgència. La direcció va ser a càrrec d'Oriol Saula (Museu Comarcal de l'Urgell), amb qui va col·laborar Ignasi Garcés. El Servei d'Arqueologia i el Museu de Tàrrrega van pagar les despeses.

En aquesta ocasió es van excavar nou sitges més (BADIAS [et alii], en premsa). Per tal de localitzar altres estructures, es va netejar la zona més elevada de la parcel·la i es van fer diferents sondatges amb màquina excavadora a la falda sud-oest. Aquests darrers treballs de delimitació permeteren constatar l'absència d'altres vestigis en aquest sector.

2.3. La campanya de 1999-2000

La notícia de replanaments futurs en una finca veïna (camp 2) va motivar la tercera intervenció, també amb caràcter d'urgència. Els treballs van ser dirigits per Eva Solanes, que, contractada pel Servei d'Arqueologia de la Generalitat de Catalunya, va poder comptar amb la col·laboració del Museu Comarcal de l'Urgell-Tàrrrega i d'Ignasi Garcés. El camp 2 consta de dues zones diferents: una de plana i una altra de formada pel vessant d'un tossal escapat. Durant aquesta intervenció es va delimitar en extensió el terreny i es van excavar els elements localitzats: un total de trenta-una sitges noves (figura 1), a més d'altres estructures excavades al subsòl² (hi ha una notícia breu a GARCÉS 2001).

3. LES ESTRUCTURES LOCALITZADES I LA TIPOLOGIA DEL JACIMENT

Les restes descobertes fan de Missatges un jaciment clau per entendre l'emmagatzematge de gra i el comerç a la plana de l'Urgell entre els segles III i I aC (BADIAS [et

2. Cal agrair la col·laboració dels diferents propietaris dels terrenys on hi ha el jaciment en totes les intervencions.

Figura 1. Vista general del camp 2.

alii], en premsa). Es van documentar quaranta-dues sitges concentrades a la banda central del camp 2 i una mica disperses al camp 1, que corresponen a un establiment de dimensions mitjanes si el comparem amb conjunts similars d'altres zones de Catalunya.³ La localització, però, d'altres estructures diferents (tres cubetes, quatre fosses circulars i una possible bassa), també excavades al subsòl, ens evidencia la presència d'algun tipus d'hàbitat al mateix indret o en un altre de molt proper. Malauradament, aquest nucli no s'ha conservat. Així mateix, indica una activitat econòmica més complexa que el simple emmagatzematge de cereals, de la qual només resten alguns indicis (figura 2).

A causa de l'estat general de conservació del jaciment, no és possible saber el nombre exacte de sitges i d'estructures que hi devia haver antigament; el fet que hi hagi sectors completament arrasats i que es concentrin d'una manera irregular ho impossibilita. D'altra banda, el rebaixament produït també dificulta l'anàlisi de les estructures localitzades, perquè no en podem saber la fondària o el volum exacte; desconeixem, també, quin era el nivell d'ús del terreny. Malgrat tot, en alguns casos es pot deduir la profunditat aproximada i calcular el volum orientatiu d'alguna

3. Per al nord-est de Catalunya, vegeu BURCH, 1996; per a la costa central, vegeu GARCÍA; ZAMORA, 1993; per a la costa tarragonina, vegeu POU [et alii], 1993, i per al Solsonès, vegeu PALMÉ; PRINCIPAL, 1990.

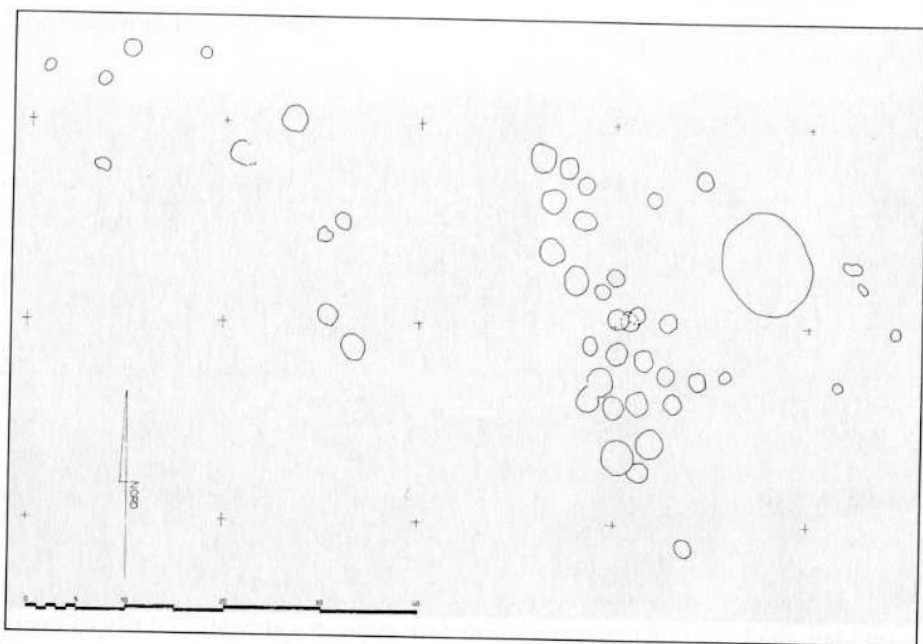

Figura 2. Planta general del jaciment.

sitja. No sabem, però, la quantitat de gra que s'emmagatzemava a Missatges en cada fase. Aquest estat de conservació també afecta la datació d'un nombre important de sitges, perquè no sabem quins nivells arqueològics eren tallats o quins les amortitzaven.

3.1. Les sitges

3.1.1. Les característiques i les dimensions

En conjunt, la fondària conservada de les sitges varia molt i oscil·la entre 0,20 m i 2,10 m. La mitjana de les profunditats conservades és entre 0,5 m i 1 m. En dues sitges (SG 5 i 6), l'alçària conservada, 1,70 m, no devia ser gaire inferior de l'original, que, segons els càlculs que hem fet, devia ser pels volts de 2 m. Hi ha sitges, però, que, en funció del diàmetre de la base, devien assolir fondàries encara més grans (SG 1, 7, 9, 11 i 14) (figura 3); en un cas concret (SJ 12) l'alçària conservada és de 2,10 m i les parets no sembla que s'acostin. En canvi, podem deduir que la sitja número 3 no arribava a 2 m.

En la majoria de casos hi ha elements que aporten informació indirecta del diàmetre de la boca de les sitges (figura 4), si bé aquesta només s'intueix en dues (SG 5

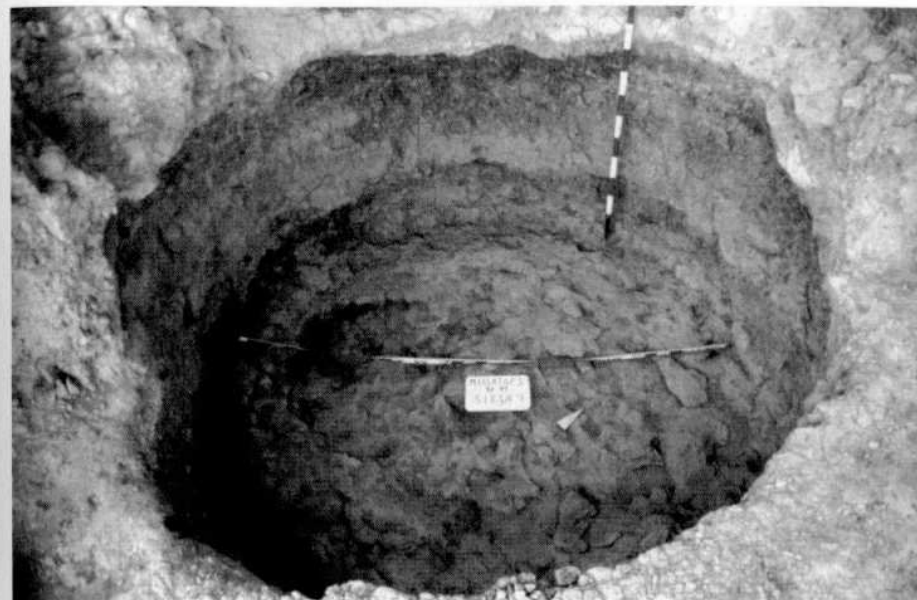

Figura 3. Sitja número 9.

i 6). A l'interior d'algunes sitges es van recuperar lloses planes de grans dimensions, caigudes o llançades. La forma arrodonida i les mides que presenten van permetre interpretar-les com a tapadores o possibles cobertes. Les mesures d'algunes lloses, 60 × 48 cm (SJ 21), 70 × 70 cm (SJ 32) o 50 × 40 cm (SJ 38), ens donen una idea aproximada de la boca, que, en alguns casos, podria fer entre 40 i 60 cm de diàmetre. S'han descobert tapadores de mides afins en altres camps de sitges coetanis, com a les Guàrdies (el Vendrell, Baix Penedès) (MORER [et alii], 1997; MORER; RIGO, 1999).

Com hem assenyalat, l'estat de conservació de les sitges, tret de quatre casos (SG 5, 6, 9 i 12), en limita el coneixement i dificulta l'establiment d'una tipologia formal. La major part de seccions només corresponen al fons o a la meitat inferior. La irregularitat de les parets de les sitges és força acusada, les quals, segons el lloc per on es fa la secció, esdevenen cilíndriques, troncocòniques o globulars. L'erosió de la part superior de les estructures també pot donar lloc a equívocs. Fins i tot es constaten casos extrems que presenten una secció inferior mig cònica invertida mig globular (SG 27 i 30).

Hem establert tres tipus de fons: plans, lleugerament còncaus i còncaus. Els perfils interiors de les parets solen ser oberts i normalment són més o menys rectes o presenten una curvatura. Tot i això, també tenim alguns exemples de sitges cilíndriques amb les parets verticals o troncocòniques, i amb parets que poc o molt es tanquen des de la base (SG 3 i 12); d'altres tenen el fons pla i el cos cilíndric però amb un gir de tancament des d'un cert punt (SG 5 i 6). Algunes de les que presenten el

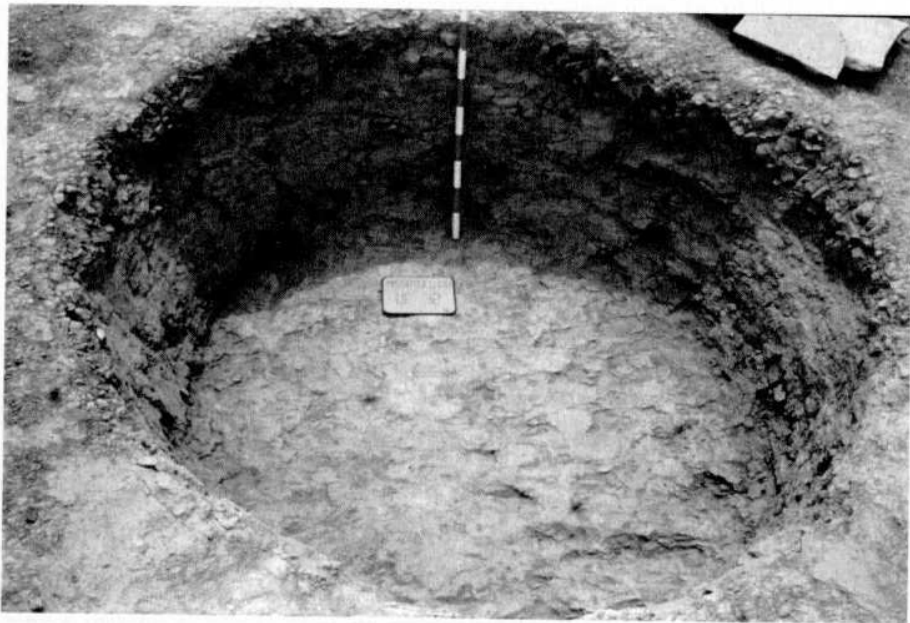

Figura 4. Sitja número 32.

fons còncau tenen les parets més o menys globulars. Hi ha dos casos excepcionals (SG 27 i 30) en què la secció inferior és mig cònica invertida mig globular.

Una aproximació al càlcul del volum de les sitges més ben conservades indica una capacitat en litres de 4.554 (SJ 5), 4.536 (SJ 6) i 6.082 (SJ 9). Tanmateix, el volum d'algunes sitges (SG 12 i 36), tot i que ens han arribat molt malmeses, sembla que era superior als esmentats perquè, com a mínim, devien tenir un metre més de fondària. En concret, la sitja número 12 conserva una capacitat de 9.500 L i la número 36, de 10.388 L. Aquestes dues estructures, que possiblement eren les més grans del jaciment, són de dos moments diferents.

3.1.2. La tipologia

Davant de la impossibilitat d'agrupar les sitges segons la forma o el volum, ens hem basat en el diàmetre del fons, l'únic element gairebé sempre conservat. Posteriorment hem intentat establir una correlació entre els tipus diferenciats a partir del diàmetre i la informació sobre l'època que aporten els materials arqueològics que contenen. Hem de manifestar, però, que la manca d'elements datables en un nombre important de sitges limita aquest plantejament. Segons aquest criteri, hem diferenciat els tipus següents:

- A: format per les sitges que no superen el metre i mig de diàmetre. Pertanyen a aquest grup les sitges 3 i 41.
- B: format per les sitges que tenen entre 1,5 i 2,20 m de diàmetre. Són d'aquest grup les sitges 2, 4, 5, 6, 8, 10, 15, 19, 20, 21, 22, 23, 26, 27, 28, 29, 30, 32 i 38.
- C: format per les sitges que tenen entre 2,20 i 3 m de diàmetre. Pertanyen a aquest grup les sitges 1, 7, 9, 11, 12, 14, 16, 17, 31, 34, 35 i 39.
- D: format per les sitges que tenen un diàmetre superior a 3 m. Constitueix aquest grup la sitja número 36.

Entre els tipus B i C hi ha un conjunt de sitges que, a causa del seu precari estat de conservació, no és possible incloure en cap d'aquests dos grups (SG 13, 24, 33, 37, 40, 42 i 43).

3.1.3. El procés de rebliment

En el moment d'excavar-les, les sitges presentaven reompliments diferents quant a la naturalesa i l'origen. En determinats casos bona part de la cavitat s'havia omplert d'una manera natural a causa de l'erosió de la sitja mateixa i de les esllavissades de les parets, fet atribuïble al desús consegüent a l'abandonament de l'estructura, un cop buidat el gra. Els sediments originats en aquest procés són capes pràcticament estèrils pel que fa als materials arqueològics; en canvi, abunden les margues i les argiles despreses de les parets. No obstant això, les esllavissades sovint alternen amb capes de terres abocades intencionadament. Aquests estrats no antròpics es van documentar pràcticament en totes les sitges del camp 2 i en quatre del camp 1 (SG 3, 8, 9 i 10).

També vam constatar la possible presència de nivells de sedimentació deguts a terra arrossegada per la pluja a l'època antiga, intercalats en estrats d'origen antròpic, en nou sitges (SG 3, 4, 6, 11, 17, 32, 35, 39 i 40). Són constituïts per fines capes arenoses disposades horitzontalment en què molts pocs hi ha materials arqueològics. Entre aquestes sitges destaquem la número 35, en totes les unitats estratigràfiques de la qual hi ha nivells de llims barrejats amb restes de les parets desfetes i lloses caigudes o llançades al fons. En tot cas, aquestes capes de sedimentació originades per filtracions de l'aigua de la pluja indiquen que el rebliment d'algunes sitges va tenir lloc en intervals de temps prou espaiats sense que puguem determinar-ne la durada exacta. En altres ocasions, les sitges van restar un quant temps buides abans del rebliment antròpic (SG 6, 40 i 39).

En altres casos, el sediment que omplia les sitges presentava materials arqueològics, cosa que ens indica que la sitja va ser utilitzada, després de la funció inicial, com a abocador de deixalles i terra. Els materials més freqüents són recipients de ceràmica trencats o en desús, restes d'ossies, fragments d'estris de pedra i, en algunes ocasions, eines metàl·liques.

Només en tretze sitges (SG 1, 7, 9, 11, 24, 26, 29, 30, 33, 36, 37, 39 i 43) d'un total de quaranta-dues hi havia concentracions importants de materials arqueològics. Entre aquestes destaca amb diferència la sitja número 1. En general, es va ob-

servar que les peces més completes, tot i ser fragmentàries, eren a les sitges on hi havia més material abocat. Malgrat la pèrdua dels nivells superiors de gairebé totes les estructures, els materials normalment es concentren als nivells inferiors, aspecte molt evident en tres sitges (SG 9, 11 i 36), on els fragments formen una mena de capa gairebé en contacte amb el terra. En cap cas no es va documentar una deposició ordenada i intencionada d'elements a les sitges.

Pel que fa a la resta de sitges, la presència d'elements materials és menor i està més repartida entre els diferents nivells de rebliment. Les peces tenen més fractures i hi ha molts fragments aïllats, alguns amb aspecte residual. Als nivells superiors rarament hi ha més objectes, norma que trenca la sitja número 5.

Hi ha pocs materials constructius entre els sediments de rebliment. Cal esmentar, però, la presència de dues pedres amb forat de polleguera a les sitges 2 i 10 i cal destacar d'una manera especial la quantitat notable de tovots i d'arrebossats de fang abocats a la sitja número 8; igualment, s'ha de destacar un possible tovot a la número 9 i algun element de construcció amb fang a les sitges 7 i 14.

Les restes de macrofauna dins de les sitges són, en general, escadusseres. Només en quatre (SG 1, 7, 9 i 36) se'n va documentar una quantitat notòria, mentre que n'hi ha força menys en catorze (SG 8, 11, 12, 13, 16, 21, 24, 25, 26 –amb dos cranis que podrien ser de gos–, 28, 29, 31, 33 i 39). En vuit sitges (SG 5, 7, 9, 11, 12, 17, 19 i 22) hi vam trobar sediments amb cendra. La cendra molt sovint apareix relacionada amb concentracions de carbons i, en algunes ocasions (SG 9 i 12), amb nombroses restes de fauna.

Els metalls són poc rellevants. Destaquem, però, una fanga de ferro, dos botons i una campaneta de bronze, entre altres restes metàl·liques, a la sitja número 1; dos arpiots, un ganivet i altres restes de ferro, així com un vaset de bronze, a la número 9, i un estri de ferro allargat a la número 43.

Els nivells de pedres de procedència local en els reompliments eren, en alguns casos, destacables. Poden indicar que algunes sitges en desús van servir d'abocador dels materials extrets durant l'enderroc i el desmuntatge d'antigues estructures potser per a la construcció de noves. Es van documentar restes de molins en nou sitges (SG 5, 6, 7, 9, 14, 25, 27, 33 i 36). Entre aquestes restes, destaquen la part inferior i el suport circular d'un molí rotatori de pedra sorrenca apareguts a la sitja número 14.

3.1.4. La datació

L'estudi dels materials arqueològics recuperats encara és en una fase preliminar; algunes peces que ens aportaran dades clau per datar el jaciment tot just han estat restaurades.⁴ A grans trets, hi podem diferenciar tres grups:

4. Objectes restaurats pel Servei de Restauració de Béns Mobles de la Generalitat de Catalunya a Sant Cugat del Vallès i pel Museu de la Noguera com a conseqüència de la col·laboració en l'exposició «La Noguera Antiga». Els materials metàl·lics van ser restaurats al Laboratori d'Arqueologia de la Universitat de Lleida.

1. El grup amb una datació més segura és el més modern; conté elements dels darrers decennis del segle II aC que conviuen amb altres d'específics dels dos primers del segle I aC. A aquest grup hi pertanyen vuit sitges (SG 1, 7, 9, 11, 12, 14, 17 i 39). Totes aquestes estructures són del tipus C. Demostren una activitat intensa en el període final del jaciment. Tres d'aquestes sitges (SG 1, 9 i 11) foren amortitzades d'una manera simultània i comparteixen parts dels mateixos recipients ceràmics. Entre els materials trobats en aquestes sitges hi ha els elements següents:

Àmfors romanes. Predomina, pel nombre d'exemplars trobats, l'àmfora itàlica de vi forma Dressel 1 en les tres variants A, B i C. La sitja número 1 ja en contenia unes disset. La presència de les Dr 1 B indica una datació de l'inici del segle I aC. Quant a la sitja número 1, cal remarcar un lot format per almenys tres àmfors Dr 1 C, en un estat de conservació excel·lent, amb pasta sense components volcànics, superfícies amb engalba blanca i regalims de resina a la vora. Procedeixen, segons que sembla, de la Campània septentrional. Al coll hi ha *tituli picti* traçats amb pintura vermella i les llegendes són afins entre si: F(alernum) AMIN(eum) *vel* AN(norum) IIII (quattuor), que es refereixen, segons la nostra interpretació, a la qualitat del vi de Falern contingut, possiblement de la varietat de raïm blanc amineu i amb quatre anys d'antiguitat. Al coll d'una àmfora Dr 1 A, de pasta amb components volcànics, hi ha el *titulus pictus*, també pintat de vermell, MMG (la darrera lletra es pot interpretar com a C o com a Q), que tal vegada es refereix a la *tria nomina* d'un *mercator* o d'un *negotiator*. Algunes d'aquestes àmfors itàliques duïen el coll intencionadament retallat, potser per reaprofitar l'envàs com a contenidor fix, una pràctica que també es va documentar a les estances del Camp de les Lloses (Tona, Osona) en què es feien activitats metal·lúrgiques i que es van datar a la primera dècada del segle I aC (ÀLVAREZ [et alii], 2000). Les àmfors d'oli són representades per alguns envasos Brindisi, entre els quals hi ha un exemplar anepigràfic sencer a la sitja número 1 i la part superior d'un altre a la número 17 que conté cartel·les a les nanses, en una de les quals (forma Apani V A) es pot llegir APOLLO (...). Probablement es tracta d'Apolonius, un dels operaris més coneguts de la primera meitat del segle I aC i ben documentat a la propera Iesso (Guissona, Segarra) en un context del 95-90 aC (GUITART [et alii], 1998). Unes poques àmfors procedeixen de la Tripolitània i contenien oli o, més probablement, salaons.

Ceràmica de vernís negre. Hi ha un nombre força notable d'exemplars de campaniana A tardana, que és representada per la Lamb. 27B i la Lamb. 5. La majoria d'exemplars de campaniana B procedeixen de Cales o de la Campània septentrional i mostren molta més diversitat de formes: Lamb. 1, 3, 4, 5, 5/7, 8, 10 i Pasquinucci 127/Morel 3121. Destaca un exemplar de campaniana B (Lamb. 5) procedent d'Etrúria.

Ceràmica comuna itàlica. Les formes trobades són el plat-tapadora Aguarod 1, l'olleta Vegas 2/Aguarod 19 i el plat de ceràmica de cuina Vegas 14/Aguarod 4. També es localitzà un morter de forma Aguarod 1/Emporiae 36,2. La ceràmica co-

muna romana és representada per alguns bocals amb engalba blanca. Pel que fa a la ceràmica de parets fines, es van documentar gobelets de producció peninsular que imiten la forma Mayet II.

Ceràmica ibèrica oxidada. El conjunt més notable són les tenalles amb broc de decantació fetes amb pastes grogues i vermelles. Les sèries pintades constitueixen un grup important: *kalathoi* amb decoració vegetal (fulles d'heura exemptes o entrellaçades i estipulades, teixidors, etc.) (figura 6), geomètrica (semicercles concèntrics, costellams, etc.) i més rarament zoomorfa. Alguns vasos pertanyen al taller de Fontscaldes (Alt Camp) i conviuen amb els vasos pintats d'origen ilerget, que en aquella època van començar a ser de dos colors a causa de la preparació blanquinosa de les superfícies (GARCÉS, 2000). Aquestes produccions bàsicament consten de còlats de parets obertes i ala reentrant a l'interior i inclinada vers l'exterior; també hi ha la part superior d'una olpa.

Ceràmica ibèrica reduïda. El repertori és format per gerretes bicòniques i bols petits. Cal esmentar un plat sencer que imita toscament la ceràmica de vernís negre i que és excepcional i atípic tant per la pasta i els desengreixants que conté com per la singular decoració estampillada al fons.

2. Un segon grup de cinc sitges (SG 13, 26, 33, 42 i 43) es pot datar a la segona meitat del segle II aC. Els materials són escadussers i no permeten precisar-ne gaire la datació. Algunes sitges, com la número 13, només aportaren un fragment de la forma Lamb. 3 de ceràmica campaniana B i un fragment residual del taller de Roses. Un cas similar és el de la sitja 26, en la qual es va trobar un sol fragment d'àmfora itàlica al costat d'un fragment de vernís negre més antic. La sitja 33 incloïa un fragment d'àmfora itàlica al nivell superficial. Se'n localitzà una quantitat una mica més gran a les sitges 42 i 43 sense cap altre indicador de datació. Tanmateix, el material ibèric de les sitges d'aquest grup és poc representatiu i només permet suposar un període ampli entre el segle III i el II aC. Pel que fa a la correlació entre aquestes sitges i la classificació en tipus, les sitges 13, 33, 42 i 43 corresponen al tipus B/C, entorn de 2 m de diàmetre, i la número 26 pertany clarament al tipus B. Així doncs, aquest reduït grup de sitges amb poc material i no gens precís quant a la datació estaria format per sitges mitjanes o una mica grans.

3. El tercer grup que hem definit reuneix deu sitges (SG 2, 4, 5, 6, 8, 16, 21, 35, 36 i 41) datables en un període ampli entre el segon o el tercer quart del segle III i la primera meitat del II aC. Es podrà dividir en subgrups més concrets quan l'estudi estigui finalitzat. Així, les sitges 4 i 8 semblen plenament situables en el segle III aC, però els materials que contenen no són prou significatius per poder-ho assegurar. La meitat de les sitges d'aquest grup (SG 2, 4, 6, 8 i 21) són del tipus B; una (SJ 41) pertany al tipus A; dues (SG 16 i 35) corresponen al tipus C i la sitja 36, amb un diàmetre excepcional de 3,30 m, és l'única representant del tipus D. La diversitat és notòria. Aquest tercer grup es caracteritza per la presència d'aquests elements:

Figura 5. *Kalathos* ibèric de la sitja 1.

Àmfores grecoitàliques. N'hi ha quantitats petites.

Ceràmica púnica. Es van trobar alguns fragments d'àmfora ebusitana, així com de ceràmica comuna, possiblement púnica.

Ceràmica de vernís negre. És representada per la ceràmica del taller de Roses, formes Lamb. 24/25B, 26 i 27 a/b, i per la Campaniana A antiga i mitjana, forma Lamb. 27 a i b.

Ceràmica ibèrica. Destaquen un nombre important d'àmfores ibèriques i alguns fragments de ceràmica de vernís roig ilerget, entre els quals hi ha una vora afí a la forma Junyent 3.6 (JUNYENT, 1991), alguns còlats cilíndrics de vora d'ala plana i decoració geomètrica de semicercles concèntrics i, entre altres recipients, plats amb perfils flexionats, gerres amb broc de pessic, sítules i tenalles amb doble vora. També hi ha gerrets bicònics de ceràmica ibèrica grisa i alguns fragments d'olletes Tornabous (CURA; PRINCIPAL, 1993).

4. Resta un ampli grup de vint sitges (SG 3, 10, 15, 19, 20, 22, 23, 25, 24, 27, 28, 29, 30, 31, 32, 34, 37, 38, 40 i 44) no determinables quant a la datació, atesa la presència escassa de material arqueològic. Aquest fet arriba a l'extrem màxim a les sitges 19, 20 i 32, on no es va localitzar cap fragment ceràmic. En els altres casos es va recuperar alguna peça ceràmica de factura ibèrica, feta amb torn o a mà. Malgrat que aquestes produccions són poc definidores, el seu aspecte és més afí al de les

aparegudes a les estructures que es daten entre els segles III i II aC que no pas al de les que han estat situades pels volts del 100 aC. D'altra banda, l'absència total de materials itàlics, molt abundants a la fase final del jaciment, també abona aquesta impressió. La sitja número 30 només contenia algunes peces ceràmiques modelades a mà i un sol fragment de ceràmica grisa feta a torn.

3.2. Altres tipus d'estructures excavades

A grans trets s'han de distingir dues zones força ben definides i amb una certa separació que tal vegada corresponen a activitats diferents. Al camp 1 i a les parts sud i oest del camp 2 es van documentar les sitges, mentre que a la banda nord i nord-est del segon camp es van localitzar altres estructures amb funcions encara no determinades amb exactitud. Aquestes estructures, també excavades al terreny natural, són de dues cubetes de forma ovalada plenes de cendra (CO 46 i 47), tres fosses circulars (FC 44, 45 i 49) i una possible bassa (BS) de dimensions notables.

3.2.1. Cubetes ovalades

Les dues cubetes són l'una a la vora de l'altra a una distància inferior a 0,5 m. Conserven una fondària de 0,19 m (CO 46) i 0,36 m (CO 47). La longitud màxima en planta és entre 1,15 i 1,30 m; l'amplada oscil·la entre 0,5 i 0,6 m. La disposició de les parets és oberta i la base, còncaua. Cal destacar que la cubeta número 47 presenta un retall a l'extrem meridional, amb el fons pla, que aprofundeix 10 cm. Aquest retall interior va aparèixer ple de cendra (figura 7). La cubeta contenia part d'un vas obert de ceràmica modelada a mà de parets gruixudes, que caldrà analitzar i estudiar per si pot aportar algun indici referent a les activitats que es feien a la fossa.

Malgrat la provisionalitat del nostre estudi, formalment les cubetes mostren una certa afinitat tipològica i mètrica amb els fons dels forns destinats al processament del ferro localitzats al complex de l'època ibèrica del poblat de les Guàrdies (el Vendrell, Baix Penedès). En concret, la cubeta número 46 recorda els forns d'enriquiment (MORER; RIGO, 1999) mentre que la número 47, un forn de reducció amb la cubeta interna per recollir la massa de ferro (MORER; RIGO, 1999). Cal analitzar, en el nostre cas, si la base geològica permet l'extracció d'argiles ferruginoses.

3.2.2. Fosses de planta circular

Es van documentar tres fosses de forma gairebé circular (FC 44, 49 i 52) (figura 7), que presenten un diàmetre aproximat d'1 m. Els fons són lleugerament còncaus. La

fondària màxima conservada oscil·la entre 15 i 25 cm. El rebliment d'aquestes fosses sembla el resultat de factors naturals; tanmateix, hem de destacar que a les fosses 44 i 49 es van documentar dues lloses d'uns 20 i 40 cm disposades de forma plana.

A les tres estructures anteriors cal sumar-hi una quarta (FC 45) que, tant per la forma i el diàmetre reduït com per la posició al camp, no s'ha interpretat com a sitja. No sabem quina funció tenia. La fossa, de planta circular, mesurava 1,10 m de diàmetre i conservava una fondària de 0,35 m. El rebliment constava de diferents abocaments de cendra i carbons petits; al fons hi havia dipositada una llosa plana. Es va recuperar un recipient ceràmic petit, modelat a mà, de forma cònica que formava part del sediment.

3.3.3. La bassa

Al punt d'inflexió entre la zona de les sitges i l'àrea ocupada per les altres estructures es localitzà, excavat al terreny natural, un gran retall de perfil còncau que mesurava 10,5 m de llarg \times 9 m d'amplada i conservava una fondària d'un metre i mig al centre. L'hem identificat com una possible bassa (BS 55). De fet, el lloc on està situat pot obeir a un condicionament topogràfic enmig de dues elevacions; aquest retall podria tenir com a funció recollir aigua, tot i que no descartem altres funcions. Les característiques naturals del terreny on està excavat (argiles i margues) faciliten la impermeabilitat de l'estructura.

Relacionada amb aquesta estructura, al nord-oest es va documentar un retall allargat que feia un lleuger pendent cap a la bassa i que s'ha interpretat com una possible canalització per recollir les aigües pluvials. Conservava uns 20 cm de fondària i s'amortitzà entre el 275-250 i el 100 aC. Als materials més antics hi havia marques evidents de rodament i erosió, per la qual cosa sembla que es van dipositar per l'arrossegament mateix de les aigües durant el període d'utilització. El moment final tant de la bassa com de la canalització es pot situar en els vint anys inicials del segle I aC, com la resta d'estructures més modernes documentades. Aquesta data es basa en els materials romans d'importació recuperats: àmfora itàlica Dr 1, àmfora d'oli d'Apúlia-Calàbria i ceràmica de vernís negre campaniana B de Cales.

3.3.4. Fossa revestida amb tovots

La fossa circular número 18, situada a la zona de les sitges del camp 2 i amb un diàmetre de 2,57 m (figura 8), és una estructura excepcional. Aquesta construcció constava d'una sola de tovots ben disposats al fons i a les parets; al seu torn, els tovots de les parets estaven arrebossats. El perfil construït tenia una secció poc o molt troncocònica. Amb tot, només es conserva una fondària d'uns 20 cm fins a la cara superior de la sola. Els tovots del fons mesuraven, de mitjana, 45 \times 30 cm,

mentre que els de les parets feien, aproximadament, 35×15 cm. Els tovots apareixien lligats amb una sorra molt fina, a manera d'argamassa tova; els de la soleira, a més a més, anaven encaixats amb petites pedres falcades. A sobre mateix del paviment, es va documentar un fragment de ceràmica comuna feta amb torn, segurament dipositada quan l'estructura ja estava en desús. Entre els pocs fragments ceràmics que anaren a parar dintre mateix dels tovots, cal destacar un petit fragment informe de ceràmica comuna itàlica, indicatiu que situa la construcció d'aquest revestiment en una època que no podem precisar amb exactitud, però que podem datar entre el final del segle II aC i el principi del segle I aC, és a dir, en el darrer període del jaciment.

Hem de destacar, també, que al fons de l'estructura, a sota mateix dels tovots del paviment, hi va aparèixer una gran quantitat de carbons relacionables amb la construcció de l'estructura i que caldrà estudiar per si poden ajudar-nos a esbrinar alguna dada. Malgrat la llarga tradició ilergeta en la construcció amb fang, aquesta estructura constitueix un *unicum*.

4. EL PROJECTE DE RECONSTRUCCIÓ PALEOECONÒMICA I PALEOECOLÒGICA DEL CAMP DE SITGES DE MISSATGES. RESULTATS PRELIMINARS

Com s'ha assenyalat, la recerca a Missatges començà com a estudi d'uns materials descontextualitzats que il·lustraven una etapa poc coneguda a l'Urgell, que, a causa de les circumstàncies, esdevingué una excavació d'urgència. Amb la nova situació, l'equip responsable prengué consciència, malgrat les limitacions d'una intervenció d'aquestes característiques, que la seva feina no s'havia de limitar a la documentació d'unes estructures i d'unes restes materials. El jaciment també podia ser un excel·lent punt d'arrencada per a la recerca pluridisciplinària del paisatge dels entorns i de les activitats d'una comunitat ibèrica i iberoromana a les planes lleidatanes. En definitiva, Missatges podia contribuir a la reconstrucció integral del passat històric.

Aquest plantejament es concretà en el projecte Reconstrucció paleoeconòmica i històrica del camp de sitges iberoromanes de Missatges (Tàrraga, Urgell).⁵ L'estudi se centrà en l'anàlisi de les onze sitges excavades els anys 1996, 1998 i 1999. Els resultats obtinguts constitueixen una memòria inèdita que encara és provisional. Les noves anàlisis de la campanya 1999-2000 completaran l'estudi i confirmaran o corregiran les conclusions establertes fins ara. La continuïtat del projecte de recerca va ser garantida per la concessió de l'estudi Segona fase de la reconstrucció paleoeconòmica i històrica del camp de sitges ibèriques i iberoromanes de Missatges (Tàrraga, Urgell).⁶

5. Projecte 1999ACOM 00028 del bienni 1999-2001, coordinat per Ignasi Garcés i Oriol Saula i cofinançat per la Direcció General de Recerca del Departament d'Universitats, Recerca i Societat de la Informació de la Generalitat de Catalunya i el Museu Comarcal de l'Urgell-Tàrraga.

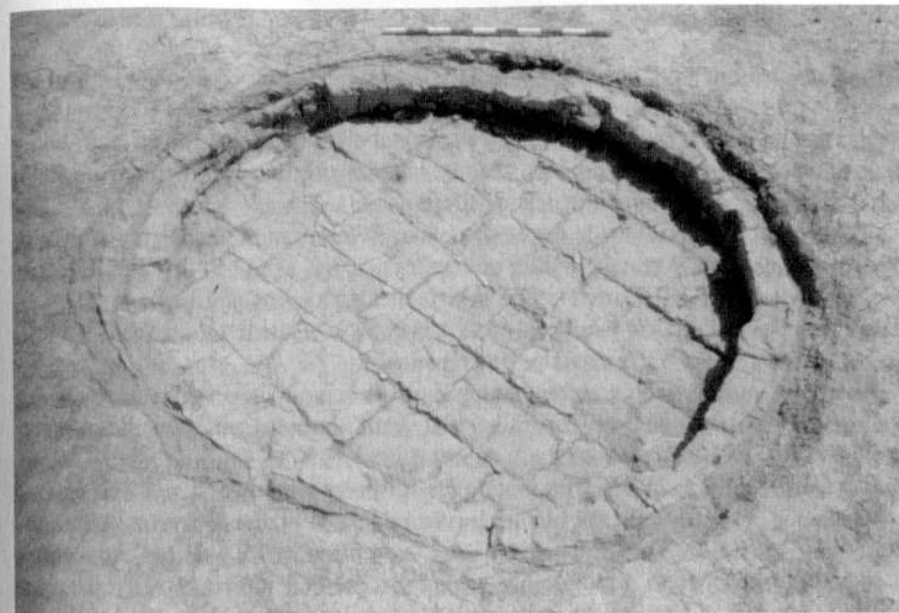

Figura 8. Fossa revestida amb tovots (FR 18).

ga, Urgell).⁶ Un treball d'aquestes característiques és, ara per ara, únic a la comarca de l'Urgell.

Es van fer sis tipus d'anàlisis en què van participar investigadors de quatre institucions diferents.⁷ Les anàlisis fetes i les persones responsables són les següents: un estudi arqueobotànic a càrrec de la doctora Natàlia Alonso, membre del GIP de la UdL; un estudi antracològic fet per la doctora Raquel Piqué amb la col·laboració de Carmen Mensua al Servei d'Anàlisis Arqueològiques de la UAB; un estudi de les restes faunístiques i malacològiques fet conjuntament pel doctor Jordi Nadal, membre del SERP de la UB, i per Xavier Gòmez, becari FI del GIP de la UdL; un estudi dels residus en els sediments, en el material de mòlta i en el contingut de recipients ceràmics a càrrec del doctor Jordi Juan-Tresserras, membre del SERP de la UB; un estudi arqueometal·lúrgic, conduït per Carme Rovira, col·laboradora del Museu Nacional d'Arqueologia (Barcelona); un estudi de les restes constructives amb fang fet per la doctora Carme Belarte, professora d'arqueologia de la UB.

6. Projecte 2001ACOM 00011 del bienni 2001-2003, a la coordinació del qual es va incorporar Eva Solanes.

7. De la fase prèvia de tractament general i tria de mostres se'n va ocupar Montserrat Gené.

4.1. L'estudi carpològic

S'ha d'advertir que l'anàlisi carpològica no permet saber amb certesa quins productes es guardaven a les sitges atès que, recordem-ho, foren buidades i reomplertes d'una manera natural o amb deixalles. No obstant això, és lògic suposar que els indicis recuperats en els abocaments, moltes vegades originats per neteges de llocs d'hàbitat propers, no eren, en essència, diferents.

En general, les densitats de restes són baixes i varien molt segons la naturalesa dels estrats, des de 0,3 restes per litre de mostra a la UE 57 (SJ 5) fins a 32,8 restes per litre de la UE 99 (SJ 9), rica també en deixalles de tota mena. El nombre total de restes trobades és de 1.354 tàxons, el 52% dels quals són plantes conreades, el 15%, plantes silvestres, i el 33%, espècies indeterminades.

Es van identificar set tàxons de plantes conreades; cinc són cereals (blat dur o nu comú, ordi vestit, blat de tipus compacte, blat vestit i ordi nu), un és una lleguminosa (llentia) i l'altre és una fruita (raïm conreat).

L'anàlisi detallada indica unes pràctiques agrícoles clarament cerealístiques caracteritzades pel predomini del blat nu o comú dur, una planta d'hivern, que constitueix el 61% de les plantes domèstiques i apareix en el 75% de les estructures analitzades. En l'ordre d'importància el segueix a molta distància l'ordi vestit, que és una planta tant d'hivern com de primavera i que constitueix el 24,8% de les restes conreades. Aquest percentatge, però, és enganyós, perquè gairebé tot aquest ordi va aparèixer a la sitja número 9 i en un estat molt fragmentari. La resta de cereals identificats són percentualment secundaris i es poden considerar conreus marginals: el blat nu de tipus compacte, el blat vestit i l'ordi nu. El primer només assoleix el 5% dels individus conreables, als quals potser cal sumar el 7,6% d'indeterminables; el segon, sigui pisana o espelta petita, és representat per un sol fragment de base de gluma i el tercer, i darrer, per dos exemplars d'ordi nu que són purament testimonials.

També hi ha alguns indicis de consum de lleguminoses; en concret, de llenties, la lleguminosa més freqüent en l'àmbit ibèric. Mereix una menció especial la presència de dues mostres de raïm domèstic procedents de la sitja número 9.

Es van identificar catorze tàxons de plantes silvestres de famílies diverses, encara que la major part es poden incloure en el grup de les plantes adventícies, que creixen als camps, i de les ruderals, que ho fan als indrets freqüentats per les comunitats humanes o als marges de camins. Algunes llavors de jonc ens fan pensar que a prop hi havia llocs humits, siguin zones endorreiques (recordem la possible bassa 55), cursos d'aigua propers o aigües estancades en camps de conreu mal drenats.

4.2. L'estudi antracològic

L'estudi antracològic de Missatges es basa en l'anàlisi de 449 fragments de carbó procedents de 8 de les 11 sitges de les dues primeres intervencions. S'ha de tenir en compte que la presència de fusta sempre és aleatòria com a conseqüència de l'activitat humana, però també s'ha de recordar que els entorns condicionen l'oferta. Es van identificar catorze tàxons d'arbres o d'espècies arbustives. L'espècie més documentada és el roure (77,9% dels fragments de carbó, s). La fusta de roure estava associada amb el material de construcció abocat a la sitja número 8, datada en el segle III aC. El roure, però, també és el tàxon més representat en totes les datacions i apareix en la major part d'unitats estratigràfiques estudiades. Aquesta descoberta ha estat tota una sorpresa i ens indica un medi forestal no llunyà poc degradat. Completen la mostra amb moltes menys mostres boixos, til·lers, alzines-garrics i arboços, que a les zones no conreades indiquen un paisatge de boscos mixtos de roures i alzines o bé amb rouredes als cims dels tossals i les elevacions i alzinars a les cotes baixes. Cal considerar l'explotació esporàdica de ripisilva amb oms (documentats en un nombre important d'unitats estratigràfiques), salzes i àlbers-pollanques, així com de la vegetació halòfila per la presència de tamarius, propis de clapes seques o salobres. El pi roig-pinassa podria ser indistintament en medis diferents. També cal fer esment, per les implicacions econòmiques que pot comportar, de la figuera, un arbre introduït a la regió per l'home, encara que en els temps remots. La diversitat de tàxons segurament és ocasionada per la necessitat de combustible, que es regeix per un patró menys selectiu. En canvi, trobem un patró més selectiu en els materials de construcció, entre els quals s'emprava especialment el roure.

Ara per ara, amb l'estudi de les mostres de només vuit sitges, és impossible distingir canvis en el patró de proveïment de fusta en els segles que el jaciment de Missatges va ser actiu. No obstant això, l'anàlisi dels tàxons d'aquest conjunt d'estructures ens indica un medi ric en fusta bona, a diferència del jaciment contemporani de les Roques del Sarró (Lleida), ateses les dades disponibles (EQUIP SARRÓ, 2000), o del més proper de Vilars d'Arbeca, encara que aquest és de la primera edat del ferro i de l'època ibèrica antiga (ALONSO [et alii], 1994-96). Missatges, no lluny del segon indret, planteja unes possibilitats diferents amb una vegetació en què, d'acord amb les dades actuals, hi havia més espècies arbustives, aspecte que caldrà confirmar en la segona fase de l'estudi.

4.3. L'estudi arqueofaunístic

Les restes de macromamífers estan distribuïdes d'una manera molt desigual amb 754 registres a la sitja número 9, 483 a la malmesa sitja número 1 i 125 a la número 8; en canvi, cinc sitges no contenien cap os i la resta en tenien quantitats insignificants. Com que aquestes restes obeeixen a abocaments antròpics, l'anàlisi que se'n faci es podrà fer extensiu a la totalitat de les sitges estudiades en la segona fase. Els

macrovertebrats i algunes petxines marines van ser recollits manualment en el procés d'excavació, mentre que les restes de microvertebrats (ocells, peixos i rosegadors) i microcargols continentals procedeixen, majoritàriament, de les mostres de terra rentades en el procés de recuperació de material carpològic. Les tafonomies resultants són diverses, des de les que indiquen pautes econòmiques fins a les purament accidentals. Aquestes darreres, però, poden esdevenir un índex en la reconstrucció paleoambiental.

En el capítol de macrovertebrats, cal destacar l'absència de cavalls. Entre els macromamífers identificats fins ara, s'observa que tots són espècies domèstiques. Sorpren l'absència d'índexs d'activitats cinegètiques, que haurien aportat un complement carni, o fins i tot de la simple recol·lecció del banyam dels cérvols per a la fabricació d'estrís. Aquest fet pot ser purament casual, però si la segona fase del projecte confirmés aquesta manca, podríem plantejar la possibilitat d'una pauta social restrictiva d'aquestes pràctiques.

Entre les úniques espècies domèstiques documentades, els *ovicaprins* constitueixen poc més de la meitat de les restes. En aquest grup, tot i el nombre elevat de restes diferenciables (74,07%), les ovelles superen (16,73%) les cabres (9,20%). El segon lloc de preferència és per als *suids*, que superen els bòvids. Aquesta correlació és normal en altres zones ibèriques a l'època plena i tardana. Convé, però, recordar el temps de vida més llarg de bous i vaques i el profit econòmic que se'n treu en forma de llet, derivats (cuir, tendrums) i, pel que fa als primers, com a força de treball al camp.

Les edats de sacrifici dels animals fan pensar en una gestió dels ramats d'ovelles, cabres i porcs que tendeix a un equilibri entre les poblacions infantil, jove i sub-adulta, d'una banda, i adulta, de l'altra. Aquesta gestió devia comportar el consum periòdic de la carn i la continuïtat dels ramats. Per contra, entre els bovins l'edat de sacrifici sembla retardar-se entre la població jove i l'adulta. El profit que se'n treia devia consistir a aprofitar les capacitats físiques dels animals abans no minessin, moment en què eren consumits.

Entre les espècies no domèstiques determinades destaca un individu d'*eliomys quercinus* (rata cellarda), un animal de costums forestals que pot confirmar les dades que es desprenen de l'estudi antracològic. Tradicionalment s'ha considerat que va ser introduït a la península durant l'edat mitjana, però cada vegada hi ha més casos, com el nostre, aparentment anòmals. Hi ha poques restes ictiològiques, que estan en fase de confirmació. Les restes malacològiques d'origen terrestre recuperades a Missatges són clarament aportacions naturals, sense cap valor subsistencial.

4.4. L'estudi dels residus en sediments

Un bloc d'estudis d'una naturalesa diferent són les anàlisis dels residus en els sediments, en el material de mòlta encara enganxat als molins i en el contingut de recipients ceràmics sencers. El mètode emprat és la caracterització arqueomètrica mit-

jançant l'observació microscòpica òptica, la microscòpia electrònica d'escombratge i la tècnica combinada de la cromatografia de gasos amb l'espectrometria de masses. Es van fer tretze anàlisis, majoritàriament de les sitges 9 i 11 i també de la sitja número 7, totes de la fase final del jaciment.

Destaquem dues mostres de cendra recollides a la sitja número 9, que confirmen la presència de pol·len de roure, alzina i pi. De la sitja número 11 s'analitzà el contingut d'una olleta modelada a mà on es localitzaren, entre les restes microscòpiques, esclereides de fruits carnosos i, entre les restes orgàniques, àcid ceròtic, característic de la cera d'abella. Aquests resultats són un possible índex d'alguna mena de preparat de fruita amb mel. L'anàlisi microscòpica del sediment d'un molí rotatiu passiu de la sitja número 7 va permetre la identificació de fitòlits de silici de gramínies i d'esquelets silícis tipus *triticum* de la variant *aestivum/durum* i d'alguns midons, que poden provar que al molí esmentat es va moldre blat comú dur. Finalment, l'anàlisi d'un còdol de la sitja número 1 va detectar àcids grassos, característics dels greixos de mamífers terrestres i que es podrien haver utilitzat en el procés d'adobatge de pells o cuirs.

4.5. L'estudi arqueometal·lúrgic

L'objectiu de l'estudi arqueometal·lúrgic en aquesta primera fase va ser determinar la composició dels metalls recuperats i, si era possible, la tècnica seguida en el procés d'elaborar-los amb la finalitat de fer una aproximació al treball *in situ* o bé a l'aprovisionament exterior. El mètode bàsic va consistir a extreure una mostra petita de metall i analitzar-la per microscopis electromagnètics. Podem afirmar que les eines de ferro de la sitja número 9 van ser fetes alternant l'escalfament i el martelleig. Els claus es manipulaven directament des de làmines rectangulars plegades sobre si mateixes i compactades. A Missatges es va documentar el ferro dolç i l'acer baix en carboni; el primer és dúctil i el segon, més dur. Una de les poques escòries localitzades a la sitja número 9 és de coure i de moment és l'únic índex segur d'una activitat metal·lúrgica local.

4.6. L'estudi de les restes constructives

En la primera fase del projecte, l'objectiu principal van ser les restes constructives abocades a la sitja número 8, datada al segle III aC. Entre els fragments recuperats hi ha bàsicament toves i revestiments. Entre les primeres destaca una tova de dimensions petites, gairebé sencera, que mesura 25 cm de llargada, 14 cm d'amplada i 12 cm d'alt. Els revestiments de fang, molt més abundants, tenen, de mitjana, uns 3 cm de gruix amb la superfície exterior allisada i la cara interna irregular. Es va constatar que a la cara allisada s'hi va aplicar un enlluït amb espàtula, format per argila groga molt diluïda; en alguns punts, s'hi aplicà un pigment negre (de carbó o de cendra) després de l'allisatge.

Pel que fa a la construcció amb fang, l'excelsa fossa revestida amb tovots (FR 18) podrà aportar interessants novetats en aquest camp tan bon punt s'acabi l'estudi detallat en la segona fase del projecte.

Algunes sitges contenien grans quantitats de pedres poc o molt escairades i irregulars, potser procedents de construccions o del seu rebuig. La descoberta de dues pedres de polleguera (SG 2 i 10) va furnir indicis més clars d'edificacions. La primera estructura es va datar al final del segle III o al principi del segle II aC i, de la segona, no va ser possible precisar-ne la data.

5. CONCLUSIONS

Les estructures descobertes fan pensar que l'activitat principal del jaciment era la pròpia d'un camp de sitges, encara que les cubetes, les fosses i la possible bassa semblen indicar altres funcions, tal vegada relacionables amb l'explotació del ferro, per una banda, i amb activitats ramaderes, per l'altra. L'estat d'arrasament, degut a successives extraccions modernes de terres i a alguns replanaments, va impedir documentar, en tots els casos, la boca de les estructures, que estan conservades a fondàries diferents. Per la mateixa causa, no disposem de cap prova directa que demostrï d'una manera clara que hi hagués un hàbitat al mateix indret. Amb tot, la presència abundant de peces ceràmiques, restes de fauna, estris lítics o metàl·lics i, en particular, restes constructives amb fang i pedra ens indica indirectament la presència d'un hàbitat proper. La constatació de jaciments no excavats situats a menys d'1 km de Missatges, com els Vilars (Claravalls), els Tossalets (Tàrrega) i Aguilera (Barbens), palesen una ocupació àmplia del territori, segurament interrelacionada.

La datació, basada en les peces ceràmiques recuperades, demostra que el lloc va ser actiu durant força temps. L'ocupació és evident des del segon terç del segle III aC ateses les importacions de vasos de vernís negre dels tallers occidentals. Amb tot, hem de fer referència a uns pocs fragments residuals de ceràmica àtica de vernís negre de la darrera del segle IV aC. El període final se situa entre els darrers decennis del segle II aC i el començament del segle I aC, d'acord amb nombroses mostres de ceràmica de vernís negre campanianes A i B, àmfores Dr. I A, B i C i altres importacions. A falta d'un estudi definitiu dels materials, podem datar el moment final pels volts del 90 aC i potser al 80 aC. a tot estirar. Aquesta data es desprèn de la presència d'àmfores Dr I B i de la comparació amb conjunts afins com una sitja de Burriac (Cabrera de Mar, Maresme) datable entre el 90 i 80 aC (MIRÓ, 1991); les sitges del Decumanus B d'Empúries, entre el 110-90 i el 90-80 aC (AQUILUÉ [et alii], 1984); el conjunt amfòric d'Azaila, a la vall de l'Ebre, amb exemplars d'Apúlia i les tres variants de la Dr I –algunes Dr I C amb *tituli picti*– (BELTRÁN, 1976), que M. BELTRÁN situa cap al 75 aC (BELTRÁN, 1984), i les fosses de Guissona, datades al 95-90 aC (GUITART [et alii], 1998). La Dr I B també es documenta en els nivells fundacionals de la ciutat romana d'Aeso (Isona, Pallars Jussà), entre el 100 i el 80 aC (PAYÀ [et alii], 1994).

La darrera etapa de Missatges és la que manifesta més activitat amb sitges de dimensions més grans, en el rebliment de les quals es van trobar materials ceràmics ibers i itàlics abundants i variats, així com eines de ferro i restes d'altres menes. En aquesta etapa es devien fer servir la fossa revestida amb tovots i la bassa. Les dades de què disposem palesen que l'abandonament del lloc fou total, perquè no es va documentar cap material posterior al segon decenni del segle I aC.

El fet que a Missatges hi hagi sitges datables en ple segle III aC pot obeir a una actitud previsor de les necessitats alimentàries quan s'habità el barri extramurs al Molí d'Espígol, construït entorn del 300 aC (CURA; PRINCIPAL, 1993). Una altra possibilitat, que no exclou l'anterior, és que abans de la conquesta romana ja s'iniciés una activitat de resposta als estímuls comercials grecs i púnics. En aquest supòsit, Tornabous funcionaria com a centre redistribuïdor de les importacions. Aquesta relació entre un nucli urbà principal, Molí d'Espígol, i assentaments amb camp de sitges, Missatges, també es donava entre Sant Julià de Ramis i Bosc del Congost (Gironès), Burriac (Maresme) i els establiments de la seva vall, les Toixoneres de Calafell i les Guàrdies del Vendrell (Baix Penedès), entre altres casos.

Des d'una perspectiva històrica, sembla que els camperols protohistòrics de les planes lleidatanes van solucionar la qüestió de les reserves domèstiques emprant sistemes fins ara desconeguts però diferents de les sitges. Els únics precedents documentats es remunten a la primera meitat del segon mil·lenni abans de Crist a Minferri (Juneda, Garrigues) (EQUIP MINFERRI, 1997). Hi ha, però, un notable hiatus temporal entre aquestes sitges i les de Missatges, com també una clara diferència de les proporcions (EQUIP MINFERRI 1997). Als poblats fins ara excavats només s'ha pogut documentar una solitària sitja a l'estrat VI del tall de la Pedrera (Vallfogona de Balaguer-Térmens, Noguera), datable a la primera edat del ferro (GALLART; JUNYENT, 1989). Amb aquesta magra realitat, cal sospesar la possibilitat d'una reintroducció de les sitges des del litoral al final del segle IV aC, tot i que no podem descartar que hi hagués hagut una continuïtat no constatada arqueològicament de l'ús de les sitges. Els camps de sitges als afores dels poblats, que tenien una funció econòmica de caràcter col·lectiu que anava més enllà del consum domèstic i familiar (PONS, 1998), es van generalitzar al litoral a partir del segle V aC.

Missatges aporta una novetat en la investigació ilergeta, fins ara centrada només en l'estudi de l'interior dels poblats. El coneixement d'aquest jaciment, que encara s'estudia, amplia horitzons sobre la base econòmica dels entorns del Molí d'Espígol. Amb relació a això, aporta dades noves a les hipòtesis contraposades, una de les quals defensava la funció d'aquest nucli com a cruïlla de camins ramaders (CURAL; PRINCIPAL, 1993), mentre que l'altra sostenia que era un centre de producció cerealística (JUNYENT, 1981).

Resta sense aclarir el motiu dels diferents tipus i de les diferents capacitats de les sitges de Missatges; les explicacions són variades i poden obeir a consideracions temporals, a la variabilitat de la producció de gra o a altres factors. Per altra

banda, és interessant confirmar que Missatges va superar la crisi que a mitjan segle II aC va patir el Molí d'Espígol. Al final del segle II aC i a l'inici del segle I aC, el paper del camp de sitges es va intensificar i sembla que va finalitzar amb la implantació d'un nou model d'explotació agrícola més entrat el segle I aC, ja dintre de la romanització.

Precisament l'etapa frontissa entre dos mons conegué una proliferació dels camps de sitges a l'Urgell i a la Segarra. Deuen ser d'aleshores les estructures que J. Colomines localitzà a la plaça del Bell Pla de Guissona (COLOMINES, 1941); les anomenades *fosses del camp 1* de la mateixa localitat, per a les quals s'ha proposat la data del 95-90 aC (GUITART [et alii], 1998); les dues sitges incompletes de Cortals (Cervera, Segarra), datades al final del segon quart del segle I aC (LAFUENTE; LÓPEZ, 1987), i les cinc sitges trobades als Molàs (Verdú, Urgell), en les quals hi havia alguna àmfora grecoitàlica i Dr I (SAULA, 1994). Amb més incertesa cal afegir-hi la sitja ibèrica documentada en prospecció a la Bòvila Auró (Vilagrassa, Urgell) i altres indicis veïns: els Tossalets (Tàrrega), el Pla de Tàrrega i el Pla del Perelló (al nucli urbà d'aquesta ciutat) (GARCÉS; SAULA, 1996). També s'han de considerar les notícies de la destrucció de diverses sitges als voltants del Molí d'Espígol. Totes aquestes estructures es localitzen entre l'Urgell i la Segarra i, tenint en compte les dades actuals, semblen obeir a un fenomen situat en una àrea concreta que, atès l'estat present de coneixements, no té cap equivalent més a l'occident, si exceptuem les sitges trobades al jaciment de la Trona del Marino (Balaguer, Noguera), encara per estudiar.

La concentració de sitges en aquestes dues comarques pot ser deguda a un simple atzar enmig d'una investigació poc desenvolupada. No obstant això, tampoc no podem negar el volum d'importació d'àmfores púniques i de vasos grecs al Molí d'Espígol (CURA; SANMARTÍ, 1989) i la seva presència escadussera en jaciments de comarques més occidentals. El fet que la distància entre aquestes dues comarques i la costa fos inferior tal vegada era la causa del límit de la rendibilitat en l'intercanvi comercial, que, tot i això, haurien d'ésser de qualitat per justificar un circuit d'aquesta naturalesa.

No sabem si en la fase final Missatges continuava sent habitat per ibers, fet probable atesa la continuïtat aparent de les estructures i de la cultura material, llevat de l'augment d'importacions. Les grans quantitats de vi i d'oli itàlics i altres productes de luxe, com ara un vas de bronze, són, si fa no fa, comparables als elements recuperats dins de les «fosses» del camp 1 de Guissona. Aquests, com que eren en una ciutat romana pels volts dels anys que va ser fundada, s'han justificat dient que eren el resultat de la demanda d'itàlics arribats a aquesta zona com a unitats militars o bé com a colons (GUITART [et alii], 1998).

Missatges pot exemplificar el comportament dels assentaments rurals. El jaciment ens evidencia que una part dels productes itàlics també era canalitzada vers els consumidors locals, fet possible si suposem que aquests també els valoraven amb el vi de qualitat al capdavant. Tot això era possible perquè mantenia viva la capacitat de centre receptor de les collites dels entorns.

6. BIBLIOGRAFIA

- ALONSO, N. «Cultivos y producción agrícola en época ibérica». A: *Saguntum-PLAV*, Extra III, 25-46, 2000.
- ALONSO, N.; GARCÉS, I.; JUNYENT, E.; LAFUENTE, A.; LÓPEZ, J. B.; MIRO, J. M.; ROS, M. T.; ROVIRA, M. C. «L'assentament dels Vilars. (Arbeca, les Garrigues): territori, recursos i activitats productives». A: *Gala*, 3-5, Sant Feliu de Codines, 319-339, 1994-96.
- ÁLVAREZ, R.; DURAN, M.; MESTRES, I.; MOLAS, M. D.; PRINCIPAL, J. «El jaciment del Camp de les Lloses (Tona, Osona) i el seu taller de metalls». A: *Saguntum-PLAV*, Extra III, 271-281, 2000.
- AQUILUÉ, X.; MAR, R.; NOLLA, J. M.; RUIZ DE ARBULO, J.; SANMARTÍ, E. *El fòrum romà d'Empúries*, Barcelona, 1984.
- BADIÀS, J.; GARCÉS, I.; SAULA, O. «Avenç de les excavacions als Missatges de Clavalls (Tàrrega). La conservació dels cereals a l'Urgell en els segles III-I aC». A: *Jornades d'Arqueologia, 2000*, Servei d'Arqueologia de la Generalitat de Catalunya, Lleida. [En premsa.]
- BELTRÁN, M. *Arqueología e Historia de las ciudades antiguas del Cabezo de Alcalá de Azaila (Teruel)*, Inst. Fernando el Católico, Saragossa, 1976.
- BELTRÁN, M. «Nuevas aportaciones a la cronología de Azaila». A: *Boletín del Museo de Zaragoza*, 3, 125-152, Saragossa, 1984.
- BURCH, J. «L'ús de sitges en època republicana al nord-est de Catalunya». A: *Revista d'Arqueologia de Ponent*, 6, 207-214, Lleida, 1996.
- DIVERSOS AUTORS. *La Noguera antiga. Dels primers pobladors fins als visigots*, Museu d'Arqueologia de Catalunya, Museu de la Noguera i Ajuntament de Balaguer, 2001.
- COLOMINES, J. «Poblado ibérico de Guissona». A: *Ampurias*, III, 35-38, Barcelona, 1941.
- CURA-MORERA, M.; PRINCIPAL, J. «El Molí d'Espígol (Tornabous): noves constatacions arqueològiques i noves propostes interpretatives entorn del món pre-romà». A: *Laietania*, 8, 63-83, Mataró, 1993.
- CURA-MORERA, M.; SANMARTÍ, J. «Les importacions d'àmfores i ceràmiques comunes del poblat ibèric del Molí d'Espígol (Tornabous, Urgell)». A: *Empúries*, 48-50, vol. 1, 270-279, Barcelona, 1989.
- EQUIP MINFERRI «Noves dades per a la caracterització dels assentaments a l'aire lliure durant la primera meitat del II mil·lenni cal. BC: primers resultats de les excavacions en el jaciment de Minferri (Juneda, les Garrigues)». A: *Revista d'Arqueologia de Ponent*, 7, 161-211, Lleida, 1997.
- EQUIP SARRÓ «Les Roques del Sarró (Lleida, Segrià): evolució de l'assentament entre el 3600 cal. a.de la n. e. i el 175 a. de la n. e.». A: *Revista d'Arqueologia de Ponent*, 10, 103-173, Lleida, 2000.
- GALLART, J.; JUNYENT, E. *Un nou tall estratigràfic a la Pedrera, Vallfogona de Balaguer-Tèrmens, La Noguera, Lleida*, Estudi General de Lleida, 1989.

- GARCÉS, I. «Les ceràmiques ibèriques pintades tardanes i romanes de tradició indígena a les valls del Segre i Cinca». A: *Revista d'Arqueologia de Ponent*, 10, 11-64, Lleida, 2000.
- GARCÉS, I. «Els sons del ferro a la Noguera. La cultura ibèrica». A: DIVERSOS AUTORS, 2001, 116-137.
- GARCÉS, I.; SAULA, O. «La sitja tardo-ibèrica dels Missatges (Tàrrega, l'Urgell)». A: *Urtx*, 9, 7-66, Tàrrega, 1996.
- GARCÍA, J.; ZAMORA, D. «La vall de Cabrera de Mar. Un model d'ocupació del territori a la Laietània ibèrica». A: *Laietania*, 8, 147-179, Mataró, 1993.
- GUITART, J.; PERA, J.; CARRERAS, C. «La presència del vi itàlic a les fundacions urbanes del principi del segle I aC a l'interior de Catalunya: l'exemple de Iesso». A: *Actes dels Segon Col·loqui Internacional d'Arqueologia Romana. El vi a l'antiguitat i el comerç al Mediterrani Occidental*, 39-65, Barcelona, 1998.
- JUNYENT, E. «Emporion i la iberització de Catalunya»: A: *L'Avenç*, 38, 36-41, Barcelona, 1981.
- JUNYENT, E.; ALASTUEY, A. «La vaixel·la ilergeta de vernís roig». A: *Revista d'Arqueologia de Ponent*, 1, 9-50, Lleida, 1991.
- LAFUENTE, A.; LÓPEZ, J.B. «Els Cortals (Cervera): aproximació a l'estudi de dues sitges ibèriques». A: *Miscel·lània Cerverina*, V, 11-31, Cervera, 1987.
- MIRÓ, J. «Un conjunto de ánforas tardo-republicanas de un silo del poblado ibérico de Burriac (Cabrera de Mar, Barcelona)». A: *Saguntum*, 24, 53-67, València, 1991.
- MORER, J.; RIGO, A. *Ferro i ferrers en el món ibèric. El poblat de les Guàrdies (El Vendrell)*, Aucat, SA, Barcelona, 1999.
- MORER, J.; RIGO, A.; BARRASSETAS, E. «Les intervencions arqueològiques a l'autopista A-16: valoració de conjunt». A: *Tribuna d'Arqueologia 1996-1997*, 67-98, Barcelona, 1997.
- PALMÉ, M.; PRINCIPAL, J. «Interpretació històrica sobre el jaciment de Sant Miquel de Sorba». A: *Actes del Vuitè Col·loqui Internacional d'Arqueologia de Puigcerdà, 8-11 desembre de 1988*, 23-25, Puigcerdà, 1990.
- PAYÀ, X.; PUIG, F.; REYES, T. «Primeres datacions dels nivells fundacionals d'Aeso». A: *Revista d'Arqueologia de Ponent*, 4, 151-172, Lleida, 1994.
- PONS, E. «Les sitges en l'època ibèrica». A: *Els ibers, prínceps d'Occident*, 104-107, Fundació La Caixa, Barcelona, 1998.
- POU, J.; SANMARTÍ, J.; SANTACANA, J. «El poblament ibèric a la Cessetània». A: *Laietania*, 8, 183-206, Mataró, 1993.
- SAULA, O. «Història de les excavacions arqueològiques a la comarca de l'Urgell (II). De la postguerra a l'any 1975». A: *Urtx*, 6, 5-33, Tàrrega, 1994.